

RECENZJE

Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym
PL ISSN 1643-8191, t. 40 (1)/2017, s. 155–185

---

*Diariusze sejmiku koronacyjnego
Zygmunta III Wazy 1587/1588 roku,*
wyd. Irena Kaniewska, Kraków 2016,
Towarzystwo Wydawnicze
„Historia Iagellonica”, ss. 98

<http://dx.doi.org/10.12775/KLIO.2017.008>

Przedmiotem niniejszej recenzji jest edycja źródłowa, pozostających dotychczas w rękopisie, diariuszy sejmiku koronacyjnego Zygmunta III opracowanych przez Irenę Kaniewską. Autorka posiada w dorobku kilka wydawnictw źródłowych¹. Opracowanie diariuszów sejmiku koronacyjnego 1587/1588 oscyluje wokół dotychczasowych badań Kaniewskiej, która posiada doświadczenie w edycji źródeł wczesnonowożytnych.

Nie ulega wątpliwości, że diariusze sejmowe stanowią cenne źródło do badań nad staropolskim parlamentaryzmem. Ich wartość została już dawno doceniona. W ostatnim czasie nie ustają prace edytorskie nad kolejnymi diariuszami sejmowymi, co wydatnie przybliży nas do lepsze-

---

¹ *Diariusz sejmiku lubelskiego 1566 roku*, oprac. I. Kaniewska, Wrocław–Kraków 1980; *Listy Zygmunta Augusta do Radziwiłłów*, oprac. idem, Kraków 1997; *Historia Polski 1506–1648: wybór tekstów źródłowych*, oprac. idem, Kraków 1987; *Postowie ziemscy koronni 1493–1600*, red. idem, Kraków 2013.

go zrozumienia funkcjonowania ustroju Rzeczypospolitej². Cieszy, że kolejne, tak ważne dla dziejów politycznych państwa polsko-litewskiego, materiały rękopiśmienne doczekały się edycji. Zawierają one wiele istotnych informacji na temat przebiegu sejmów i pozwalają zrekonstruować znaczną część jego obrad (trwały w Krakowie od 10 XII 1587 do 30 I 1588 roku). Należy mieć na uwadze, że pomimo trwającej wojny z arcyksięciem Maksymilianem, stany sejmujące zebrały się i uchwałyły szereg ważnych ustaw. Koronacja Zygmunta III ustabilizowała problem władzy w Rzeczypospolitej i umożliwiła stosunkowo szybką normalizację stosunków wewnętrznych.

Sejm koronacyjny Zygmunta III nie cieszy się większym zainteresowaniem badaczy dziejów nowożytnych. Jedyne opracowanie tego zagadnienia przedstawił w leciwej już książce Kazimierz Lepszy³. Do dzisiaj sejm ten nie posiada nowoczesnej monografii naukowej, choć ulegnie to zmianie, gdyż obecnie trwają badania nad tym zagadnieniem⁴.

Autorka edycji we wstępie charakteryzuje wykorzystane źródła. Powołując się na ustalenia Władysława Konopczyńskiego oraz Henryka Olszewskiego, Kaniewska uwzględniła 2 diariusze sejmów. W pierwszej kolejności wymienia w edycji tzw. Diariusz sejmów pochodzący z rękopisu 350 Biblioteki Książąt Czartoryskich w Krakowie. Autorka słusznie zauważa, że zawiera on poważne luki, nie obejmuje bowiem dni obrad sejmowych między 14 XII a 20 I. Osiemnastowieczna kopia tego diariusza jest przechowywana w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie (Archiwum Publiczne Potockich, nr 31/I).

W drugiej części edycji wydawczyni przytacza źródło z rękopisu 186, tom 2 Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu. Kaniewska zaznaczyła, że ten rękopis figuruje w inwentarzu pod nazwą Diariusza rady koronnej od 27 XII 1587 do 5 XII 1588 r., którą nadał jej, opracowujący katalog Ossolineum, Wojciech Kętrzyński.

---

² R. Kołodziej, *Bibliografia parlamentaryzmu Rzeczypospolitej szlacheckiej*, Poznań 2012, s. 24–26.

³ K. Lepszy, *Walka stronnictw w pierwszych latach panowania Zygmunta III*, Kraków 1929 (nowe wydanie bez krytycznego wstępu, Oświęcim 2015).

⁴ Autor recenzji ma wszczęty przewód doktorski: *Sejm koronacyjny Zygmunta III i pacyfikacyjny 1589 roku* pod opieką prof. dr hab. J. Dzięgielewskiego.

Edytorka zwróciła uwagę na fakt, że źródło to również nie zawiera całej chronologii sejmu – braki dotyczą dni między 15 a 18 I oraz od 20 do 28 I. Kaniewska, podobnie jak w przypadku pierwszego diariusza, odnalazła w APP, nr 31/I późniejszą kopię diariusza sejmowego z rękopisu 186/II. Przy czym zauważyła, że źródło z AGAD zostało „oczyszczone” przez kopistę z licznych listów znajdujących się w rękopisie Ossolineum. Kaniewska ma rację pisząc, że liczne wtrącenia korespondencji w diariuszu zaburzają jego treść, ale zdaje się zapominać, że rękopis 186/II jest kopiariuszem marszałka wielkiego koronnego, Andrzeja Opalińskiego – wobec tego obecność listów nie już zagadkowa⁵. Akcentuje jedynie, że „diariusz rady koronnej sporządziła osoba pozostająca w bliskim kontakcie ze środowiskiem urzędniczo-dworskim, a może nawet do niego należała”⁶.

Wydawczyni rękopisów podkreśliła we wstępie, że obydwa diariusze nie pozwalają całkowicie odtworzyć prac sejmu, z czym należy się w pełni zgodzić. Niestety, Kaniewska nie informuje, że brakujące dni można uzupełnić za pomocą innych źródeł. Poważnym zarzutem pod adresem edytorki jest fakt, że istnieją nie 2, lecz 3 rękopisy w formie diariusza odnoszące się do tego sejmu. W Archivio Segreto Vaticano, Fondo Borghese III, 67A znajduje się jeszcze 1, choć krótki, diariusz sejmu pod nazwą „Acta inter sacram regiam maiestatem Poloniae et legatos regni Poloniae primum in portu gedanensi, deinde Gedani, postea modum etiam Cracoviae inter eius maiestatem et ordines regnante coronationem”. Źródło zawiera relację odnoszącą się do dni między 10 a 16 XII (ponadto kilka dni z września i listopada). W literaturze przedmiotu już powoływano się na ten rękopis. Walter Leitsch podkreślił jego szczególną wagę dla sporów o pakta konwenta w odniesieniu do inkorporacji Estonii⁷. Do tego dochodzi ważna, a niewymieniona przez Kaniewską, dwudziestowieczna, łacińska edycja pamiętnika Stanisława Reszki, który

---

⁵ K. Szuster, *O kopiariuszach Andrzeja Opalińskiego marszałka wielkiego koronnego*, „Pamiętniki Biblioteki Kórnickiej” 1959, z. 7, s. 71.

⁶ *Diariusze sejmu koronacyjnego Zygmunta III Wazy 1587/1588 roku*, oprac. I. Kaniewska, Kraków 2016, s. 10.

⁷ W. Leitsch, *Sigismund III. von Polen und Jan Zamoyski. Die Rolle Estlands in der Rivalität zwischen König und Hetman*, Wien 2006, s. 140.

z powodzeniem mógłby stanowić oddzielny diariusz. Sekretarz królewski był obecny w Krakowie od początku sejmu i relacjonował go dzień po dniu⁸. Warto zauważyć, że Reszka jako jedyny umieścił opis przebiegu ceremonii koronacyjnej na Wawelu z 27 XII⁹. Przypisy w edycji wskazują, że Autorka dzieła Reszki zna, tym bardziej, więc dziwi brak wzmianki o nim we wstępie. Należało choćby zasygnalizować, że pamiętnik Reszki nie został przetłumaczony na język polski, lecz stanowi bardzo istotne źródło do sejmu.

We wstępie nie ma także informacji, że w Recesach Stanów Prus Królewskich przechowywanych w Archiwum Państwowym w Gdańsku pod rokiem 1587 i 1588 nie odnajdziemy diariusza interesującego nas sejmu¹⁰.

Edycja nie budzi większych zastrzeżeń pod względem warsztatowym¹¹. Kaniewska podkreśliła we wstępie, że w edycji teksty diariuszy zostały przez nią zmodernizowane, natomiast „zachowano właściwości polszczyzny dawnych wieków z uwzględnieniem jej zmienności”¹². Wydawczynie rzeczywiście starała się oddać fonetyczne brzmienie wyrazów i wprowadziła interpunkcję, w takim stopniu, na ile było to możliwe. Ponadto usunęła większość wielkich liter, jakimi autorzy staropolscy posługiwali się wyjątkowo często, w szczególności w odniesieniu do nazw urzędów.

Autorka edycji uzupełniła w tekście brakujące znaki diakrytyczne („ktore” zastąpiła „które”, „pisac” – „pisać”); konieczności takiej nie było w przypadku litery „ł”, która w diariuszach była stosowana przez narratorów zarówno w formach czasownikowych (wjechał, przyszło), jak i nieczasownikowych (marszałek). Kaniewska starała się także uporządkować pisownię liter „c” i „k”. Występujący w rękopisach wyraz „correctura”

⁸ A. Kalinowska, *Reszka Stanisław*, PSB 1988, t. 31, s. 131.

⁹ S. Reszka, *Diarium. 1583–1589*, oprac. J. Czubek, „Archiwum do Dziejów Literatury i Oświaty w Polsce” 1915, t. 15, s. 177–198.

¹⁰ M. Dragan, *Recesy gdańskie i ich wartość zastępcza w stosunku do utraconych źródeł archiwalnych*, „Archeion” 1952, t. 21, s. 186–191.

¹¹ Kaniewska zastosowała *Instrukcję wydawniczą dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku*, red. K. Lepszy, Wrocław 1953.

¹² *Diariusze sejmu koronacyjnego...*, s. 12.

zastąpiła „korektura”, „constitutia” – „konstytucja”, „electiey” – „elekcyej”, a „coronatiej” – „koronacyjej” i można uznać ten zabieg za słuszny, choć można było pozostawić te słowa w niezmienionej formie, po uwzględnieniu litery „k”. Edytorka usunęła, także z tekstu, często stosowane podwajanie spółgłosek, np. „kommissia” – „komisyja”. Stosując powyższe zasady, ujednolicono również nazwy własne.

Kaniewska w edycji nie wyjaśnia natomiast zwrotów łacińskich, co czyni w przypadku niektórych wyrazów staropolskich (głównie terminologii prawnej). Należy podkreślić, że w obydwu diariuszach łacina występuje dosyć często, zaś autorka edycji wtrącania te zaznacza kursywą.

Kaniewska zaopatrzyła edycję w wykaz skrótów oraz indeks rzeczowy¹³. W licznych przypisach udało się jej rozszyfrować miejscowości i osoby, podając informacje na ich temat. Z pewnością odniesienia stanowią istotne ułatwienie dla czytelnika, ale nie są pozbawione błędów i nieścisłości. Niekiedy wydawczyni nie jest także pewna swoich wywodów zawartych w przypisach. I tak np. pisze, że Zygmunt Waza, po dopłynięciu do polskiego wybrzeża, zrezygnował z inkorporacji Estonii, zaś senatorowie i posłowie, wydelegowani po elekcji, usunęli ten punkt z jego przysięgi (s. 6, przypis nr 39). Faktycznie Zygmunt został zobowiązany przez tzw. statuty kalmarskie, że nie naruszy integralności terytorialnej królestwa Szwecji. Jednakże w Oliwie to delegaci podkreślali, że nie mogą zmienić treści paktów konwentów i kształtu przysięgi ustalonej na elekcji. 7 X w oliwskim kościele cystersów biskup kujawski Hieronim Rozrażewski celebrował mszę świętą¹⁴. Wówczas Zygmunt Waza, powtarzając słowa z kartki, zaprzysiął pakta konwenta i konfederację warszawską, a w sprawie Estonii złożył ustną protestację¹⁵.

Idąc dalej, edytorka na stronie nr 3 (przypis nr 5) podaje krótką notkę biograficzną Wawrzyńca Goślickiego. Nie pisze jednak, kiedy otrzymał on biskupstwo chełmskie; Goślicki był od 1588 roku biskupem nomina-

¹³ Sporządził go oddzielnie J.S. Dąbrowski.

¹⁴ O przyjeździe Zygmunta III do Gdańska, AGAD, APP, nr 31/I, k. 161.

¹⁵ Ibidem; Jurament królewski w Oliwie uczyniony, B.Czart., rkps 328, s. 115–116; B. Czart., nr 92, k. 607; BN, rkps 6610, k. 43.

tem chełmskim, ale konfirmację papieża dostał dopiero w 1590 roku¹⁶. Kaniewska, w odnośniku do prymasa Stanisława Karnkowskiego na tej samej stronie (przypis nr 12) i jego roli w bezkrólewiu, powołuje się jedynie na biogram w PSB. Dziwi, że wydawczynie diariuszów nie sięgnęła do nowego opracowania sejmu konwokacyjnego i elekcyjnego trzeciego *interregnum*¹⁷. Na stronie nr 15 (przypis nr 106) Kaniewska wymienia, że chodzi o Piotra Opalińskiego, syna marszałka Opalińskiego. Z niewiadomych przyczyn pomija fakt, że w tym czasie był on starostą nakielskim, a tuż po sejmie koronacyjnym, został awansowany na urząd krajczego koronnego¹⁸. Z kolei 2 strony dalej (przypis nr 119) brakuje informacji, że Krzysztof Radziwiłł „Piorun” był od 1579 do 1585 roku podkanclerzym litewskim¹⁹.

W przypisie nr 58 (s. nr 33), który obejmuje już drugi diariusz, autorka edycji podaje, że w czasie sejmu pieczę nad Lubowlą, pod nieobecność tamtejszego starosty, Kaspra Maciejowskiego, koniuszego koronnego, miał jego zastępca nazwiskiem Żerosławski. Wiemy, że podstarości miał na imię Mikołaj²⁰. Kilka stron dalej (s. nr 37, przypis nr 92) Kaniewska błędnie podaje, że zgodnie z postanowieniami sejmu konwokacyjnego, polecenie zasiągu 150-konnej roty do zamku kamienieckiego otrzymał Jerzy Jazłowiecki. Tymczasem uchwała generalna warszawska stanowi, że chodzi o Mikołaja Jazłowieckiego, starostę śniatyńskiego²¹. Niewykluczone, że edytorka pomyliła Jerzego (ur. 1510–zm. 1575 roku), hetmana wielkiego koronnego, z jego synem Mikołajem.

W przypisie nr 167 (s. nr 57) wydawczynie diariuszów nie jest pewna, czy K. Radziwiłł otrzymał starostwo kokenhauskie w 1589 roku. Wystar-

¹⁶ D. Maniewska, *Goślicki Wawrzyniec*, PSB 1959–1960, t. 8, s. 380.

¹⁷ Zob. A. Pieńkowska, *Zjazdy i sejmy z okresu bezkrólewia po śmierci Stefana Batorego*, Pułtusk 2010.

¹⁸ *Sumariusz Metryki Koronnej. Księga wpisów Wojciecha Baranowskiego MK z Archiwum Głównego Akta Dawnych w Warszawie z lat 1587–1588*, red. W. Krawczuk, t. 3, Kraków 2004, s. 100.

¹⁹ *Urzednicy centralni i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego, XIV–XVIII wieku, Spisy*, oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, Kórnik 1994, s. 147.

²⁰ Instrukcja sejmikowa województwa sieradzkiego, Szadek 7 II 1589 r., BOZ, nr 1203, k. 127v.

²¹ Zob. *Konfederacja generalna warszawska 1587, Volumina Constitutionum*, wstęp W. Uruszczak, oprac. S. Grodziski, t. 2, cz. 2: lata 1587–1609, Warszawa 2008, s. 26.

czyło jednak sięgnąć do spisu urzędników inflanckich lub Sumariusza Metryki Koronnej, aby zweryfikować, że wojewoda otrzymał starostwo 3 XII 1588 roku²².

Przechodząc do innych przypisów, zdaniem autorki edycji Stryj był siedzibą starostwa, ale nie dodaje ona, że niegrodowego (s. nr 72, przypis nr 222). W innym przypadku informuje, że Olita stanowiła ośrodek ekonomii królewskiej, ale już w przypadku Grodna taka definicja nie pada; brakuje także stwierdzenia, że w Grodnie znajdowało się starostwo grodowe (s. nr 58, przypis nr 169). Wątpliwości budzi także informacja, że żołd jazdy dla chorągwi suplementowych w armii koronnej wynosił kwartalnie 42 zł (s. nr 27). Wydawczyni odniosła się w ten sposób do wzmianki w diariuszu z rękopisu 350 Czartoryskich, że w wojsku znajdowało się 4226 koni, na które przypadło kwartalnie 180 091 zł. Kaniewska po prostu podzieliła sumę żołdu przez ilość stawek. Natomiast, z pewnością, wymieniona w diariuszu kwota uwzględniała koszt „ślepych porcji”, kuchni i wynagrodzenia dla pułkowników. W rzeczywistości kwartalna stawka żołdu dla jazdy kwarcianej wynosiła: w przypadku husarii 18 zł, jazdy kozackiej – 15 zł, zaś jednostek suplementowych – nie przekraczała 30 zł, ponieważ były to chorągwie zaciągnięte przez sejmiki²³. Takich nieścisłości jest więcej, choć nie rzutują one w poważnym stopniu na odbiór samych diariuszy.

Na końcu edycji znajduje się aneks zawierający trzy listy – Anny Jagiellonki, Jana Dymitra Solikowskiego i Prokopa Sieniawskiego – a ponadto relację Piotra Cieklińskiego o kapitulacji Maksymiliana Habsburga pod Bieczyną. Edytorka dokonała takiej selekcji, ponieważ „zróznicowana treść tych ujęć o rozgrywających się zdarzeniach dokumentuje też postawę współczesnych osobistości”²⁴. Nie wiemy jednak, dlaczego Kaniewska

---

²² *Urzednicy inflanccy XVI–XVIII wieku. Spisy*, t. 9, oprac. K. Mikulski, A. Rachuba, Kórnik 1994, s. 185; *Sumariusz Metryki Koronnej. Księga wpisów Wojciecha Baranowskiego z okresu marzec 1588 – grudzień 1590*, oprac. W. Krawczuk, t. 4, Warszawa 2010, s. 152.

²³ Obligacja przez KJM tymże Panom żołnierzom za potrzebą koronną dana, Kraków 11 VI 1588 r., B.Czart, nr 93, k. 497; zob. M.A. Pieńkowski, *Koronne zjazdy i sejmiki szlacheckie wobec wojny o tron polski w latach 1587–1588*, [w:] *Studia nad staropolską sztuką wojenną*, red. Z. Hundert, J.J. Sowa, K. Żojdź, t. 3, Oświęcim 2014, s. 15–39.

²⁴ *Diariusze sejmiku koronacyjnego...*, s. 13.

wybrała właśnie te listy, skoro rękopis Ossolineum 186/II obejmuje dla okresu sejmowego ich znacznie większą liczbę. Warto zauważyć, że dziewiętnastowieczne kopie tej korespondencji (w większości) znajdują się w Bibliotece Czartoryskich, a dokładniej w tekach Adama Naruszewicza, nr 93, o czym również wypadało wspomnieć we wstępie.

Podsumowując, należy stwierdzić, że edycja dwóch diariuszów sejmu koronacyjnego Zygmunta III jest potrzebna. Z pewnością będą z niej korzystać badacze dziejów nowożytnych, w tym historycy państwa i prawa. Dzięki temu lepiej rozpoznamy początki panowania monarchy, które pomimo postępu w badaniach, wciąż opierają się na nieaktualnych już ustaleniach K. Lepszego. Recenzowane wydawnictwo źródłowe, pomimo pewnych uchybień w przypisach, zostało dobrze przygotowane pod względem edytorskim. Należy jednak podkreślić, że wydawczynie niewystarczająco wnikliwie potraktowała bazę źródłową, nie odwołując się do nowszej literatury przedmiotu. Ponadto w edycji brakuje bibliografii. Z powodu zmarginalizowania dzieła Reszki oraz pominięcia rękopisu watykańskiego, recenzowana edycja nie może aspirować do miana kompletnego wydawnictwa źródłowego zawierającego diariusze do sejmu koronacyjnego 1587/1588 roku.

Maciej A. Pieńkowski (Warszawa)

Rafał Niedziela, *Paryż przed Rewolucją (1774–1789). Obraz miasta w oczach cudzoziemców*,
Kraków 2015, Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica”, ss. 220, indeks osób

<http://dx.doi.org/10.12775/KLIO.2017.009>

Badania historyczne dotyczące podróźnej wizji Francji, w skład której wchodzi obraz Paryża jako najistotniejszego składnika tego zjawiska kulturowego, mają już w pisarstwie polskim swoje bogate tradycje. Wpisują się one w szerszy kontekst badań nad zjawiskiem tzw. obrazu świata (również użytego w tytule recenzowanej książki w odniesieniu do różnych aspektów postrzegania Paryża przez podróżników)¹. Stolice różnych państw europejskich, w procesie oglądu ich „długiego trwania”, były też przedmiotem rozważań i analiz historyków, kulturoznawców i badaczy literatury, przynosząc wymierny owoc publikacyjny². Ograniczając się tylko do czasów nowożytnych, można wymienić kilka prac monograficznych, gdzie ta tematyka stanowi istotną część rozważań. Odnotujmy tu prace z okresu poprzedzającego zakres chronologiczny rozważań Autora, dotyczące zarówno pierwszej połowy XVIII wieku³, jak i czasów

¹ Dla określenia terminologicznej pojemności kategorii „obrazu świata” i sposobów jego konstrukcji poprzez różnorodne odmiany oglądu świata zob. publikacje z cyklu konferencji odbywających się pod takim tytułem, zwieńczonych edycją materiałów: por. *Staropolski ogląd świata. Materiały z konferencji Wrocław 23–24 października 2004 r.*, red. B. Rok i F. Wolański, Wrocław 2004.

² *Obrazy stolic europejskich w piśmiennictwie polskim*, red. A. Tyszka, Łódź 2010; Francuskiej stolicy poświęcono obszerną część trzecią tego zbioru artykułów zatytułowaną *Na paryskim bruku* (s. 99–224).

³ M. Kamecka, „Do cudzych krajów”. *Edukacyjne podróże szlachty polskiej do Francji w epoce saskiej*, Białystok 2012. Por. także Eadem, *Francja i Francuzi w oczach podróżników*